

อุบายวิธีของพระพุทธเจ้าในการแสดงธรรมตามจรีต ๖

พระครูประสิทธิ์ภาวนาวิสุทธิ (พรชัย สุขธมฺโม/ประสิทธิ์สุขสันต์)*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาจรีต ๖ ในพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาอุบายวิธีของพระพุทธเจ้าในการแสดงธรรมตามจรีต ๖ (๓) เพื่อเสนอแนวทางการประยุกต์อุบายวิธีของพระพุทธเจ้ามาใช้ในการแสดงธรรมตามจรีต ๖ ในสังคมไทยในปัจจุบัน การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร โดยค้นคว้าจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และข้อเขียนของผู้ทรงคุณวุฒิต่างๆ

จรีต หมายถึง ความประพฤติ พื้นนิสัย หรือพื้นเพแห่งจิตของคนทั้งหลายที่หนักไปในด้านใดด้านหนึ่ง มี ๖ คือ (๑) ราคะจรีต หนักไปในทางกำหนัด รักสวयरักงาม (๒) โทสะจรีต หนักไปในทางใจร้อน ประทุษร้าย (๓) โมหะจรีต หนักไปในทางเขลา หลงงมงาย (๔) สัทธาจรีต หนักไปในทางน้อมใจเชื่อง่าย (๕) พุทธิจรีตหรือญาณจรีต หนักไปในทางความคิดพิจารณา (๖) วิตะกจรีต หนักไปในทางตริก วิตะกังวล

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ฉลาดในโกศล ๓ คือ (๑) อายโกศล ความฉลาดในความเจริญ (๒) อปายโกศล ความฉลาดในความเสื่อม และ (๓) อุปายโกศล ความฉลาดในอุบาย จึงทรงนำมาประกอบพุทธลีลาในการสอนที่เรียกว่า เทศนาวิธี ๔ ประกอบด้วย (๑) สันทสสนา ชี้แจงให้เห็นชัด (๒) สมาทปนา ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ (๓) สมุตเตชนา เข้าใจให้อาจหาญแก่งกล้า และ (๔) สัมปหังสนา ปรอบบโหลมใจให้สดชื่นร่าเริง เมื่อทรงนำหลักของโกศล ๓ และวิธีการของเทศนาวิธี ๔ ไปใช้กับการแสดงธรรมตามจรีต ๖ จึงได้ผลเป็นอย่างดีและพระองค์ตรัสสุกฤดา แก่บุคคลราคะจรีต ตรัสการเจริญเมตตาแก่บุคคลโทสะจรีต ตรัสแนะนำบุคคลโมหะจรีตให้ดำรงอยู่ในการศึกษา ได้ถาม ฟังธรรมและสนทนาธรรมตามกาล และการอยู่ร่วมกับครู ตรัสอานาปานสติแก่บุคคลวิตกจรีต ตรัสบอกนิมิตที่น่าเลื่อมใส ความตรัสรู้ชอบของพระพุทธเจ้า ความเป็นธรรมดีแห่งพระธรรม การปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ และศีลของตนที่น่าเลื่อมใสแก่บุคคลสัทธาจรีต ตรัสนิมิตแห่งวิปัสสนา มีลักษณะไม่เที่ยง มีลักษณะเป็นทุกข์ มีลักษณะเป็นอนัตตา แก่บุคคลพุทธิจรีตหรือญาณจรีต ซึ่งเป็นอุบายที่ดีในการปฏิบัติกรรมฐานของบุคคลแต่ละจรีต และในตอนท้ายได้แสดงอุบายวิธีของพระพุทธเจ้า เพื่อนำมาประยุกต์ในสังคมไทยปัจจุบันด้วย

คำสำคัญ : จรีต, อุบายวิธี, การแสดงธรรม

* นิสิตปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

THE WISE MEANS OF THE BUDDHA IN DELIVERING DHAMMA DISCOURSES IN LINE WITH THE SIX TYPES OF CHARACTERISTIC BEHAVIOURS

Abstract

This research has three objectives, i.e., (1) to study the Six Types of Characteristic Behaviors in Buddhism; (2) to study the wise means of the Buddha in delivering Dhamma discourses in line with the six types of characteristic behaviors; and (3) to suggest ways to apply the Buddha's wise means to the preaching of Dhamma to the present Thai society. This is a documentary research of the Buddhist scriptures as well as works written by other authorities.

The character or temperament of a person refers to her/his characteristic behaviors, basis of habits, or backgrounds of the minds that tend to fall into one of six types: (1) the lustful, (2) the hateful, (3) the deluded, (4) the faithful, (5) the intelligent, and (6) the speculative.

The Buddha is most skillful in the three proficiencies, i.e., (1) proficiency as to gain or progress; (2) proficiency as to loss or regress, and (3) proficiency as to means or methods through which He applied to the four styles of teaching. They include: (1) elucidation and verification, (2) incitement to take upon oneself, (3) encouragement, and (4) filling with delight and joy. Application of the three proficiencies to the four methods of teaching yields the highest accomplishment when delivering Dhamma to people of the six types of characteristic behaviors. He spoke of impurity and mindfulness with regard to the body to the lustful; of practicing loving-kindness to the hateful; of mindfulness and maintenance in education, questioning, and conversing about the Dhamma to the deluded; of mindfulness of breath to the speculative; of the first six reflections to the faithful; and of the signs of insight: impermanence, unsatisfactoriness and no-self to the intelligent. Finally, the wise means of the Buddha is brought into discussion in order to suggest ways to apply them in disseminating Dhamma to the present Thai society.

Keywords : characteristic behaviours, the wise means, Dhamma discourses

บทนำ

พระพุทธเจ้าทรงเป็นวิฆชาที่ คือผู้กล่าวจำแนกตามเหตุผล พระองค์ไม่ทรงสรรเสริญการปฏิบัติในทางที่ผิด คฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตาม ถ้าปฏิบัติผิดก็ไม่ได้บรรลุนิยามธรรมอันเป็นกุศล เพราะเหตุมีการปฏิบัติผิดเป็นมูล พระองค์ตรัสสรรเสริญการปฏิบัติชอบ คฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตาม ถ้าปฏิบัติชอบ ก็ได้บรรลุนิยามธรรมอันเป็นกุศล เพราะเหตุมีการปฏิบัติชอบเป็นมูล (ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๒-๔๖๓/๕๘๓-๕๘๔)

อนึ่ง หากพิจารณาถึงพระพุทธจริยาหรือการทรงบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะเป็นโลกัตถจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ญัตตถจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติตามฐานะ และพุทฺธถจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์ตามหน้าที่ของพระพุทธเจ้า (ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๖๖๗/๓๓๒) พระพุทธเจ้าก็จะทรงบำเพ็ญโดยการแสดงธรรมที่ทรงจำแนกตามอัธยาศัยของบุคคล และการสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง แม้ที่เป็นเพียงธรรมิกถาหรือการสนทนาทั่วไป ซึ่งมีไขคราวที่มีความมุ่งหมายเฉพาะพิเศษ ก็จะดำเนินไปอย่างมีผลดี มีผู้ศรัทธาเลื่อมใสยิ่งขึ้น บางท่านก็ขอถึงซึ่งพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกบ้าง ได้ดวงตาเห็นธรรมบ้าง หรือบรรลุนิพพานบ้าง ทั้งนี้ นอกจากลักษณะของพระมหาปฐิสลักษณ์ ๓๒ ประการ (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓-๓๔/๑๕-๒๐) และอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๖: ๓๗๑-๓๗๔) อันเป็นที่ตั้งแห่งความศรัทธาเลื่อมใสในเบื้องต้นแล้ว พระองค์ยังทรงมีทสพญาณอันเป็นญาณปัญญาที่สามารถหยั่งรู้อุปนิสัย จริต อินทรีย์ของบุคคลทั้งหลาย ทำให้สามารถที่จะเลือกธรรมที่เหมาะสมกับบุคคลนั้นๆ เพื่อการบรรลุธรรมได้ จึงเป็นที่น่าศึกษาว่า พระพุทธองค์ทรงมีอุบายวิธีอย่างไรในการแสดงธรรม หากไม่แล้วพระพุทธศาสนาคงจะไม่ตั้งมั่นยืนยาวได้รับการสืบทอดกันมาถึง ๒,๖๐๐ ปี นับว่าการแสดงธรรมจึงเป็นกลยุทธ์สำคัญ

ประการหนึ่ง ที่ส่งผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้ามาจนทุกวันนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษา อุบายวิธีของพระพุทธเจ้าในการแสดงธรรมที่ดีก่อให้เกิดประสิทธิผลต่อผู้ฟัง ต่อการประกาศพระพุทธศาสนา โดยจำกัดขอบเขตตามจรีตของผู้ฟัง ทั้งนี้เพื่อประยุกต์มาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาจรีต ๖ ในพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษาอุบายวิธีของพระพุทธเจ้าในการแสดงธรรมตามจรีต ๖
๓. เพื่อเสนอแนวทางการประยุกต์อุบายวิธีของพระพุทธเจ้ามาใช้ในการแสดงธรรมตามจรีต ๖ มาใช้ในสังคมไทยในปัจจุบัน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร เริ่มจากกำหนดประเด็นไว้ ๓ ประเด็นหลัก คือเรื่องจรีต ๖ เรื่องอุบายวิธีของพระพุทธเจ้าในการแสดงธรรมโปรดบุคคลตามจรีต และแนวทางการประยุกต์อุบายวิธีของพระพุทธเจ้ามาใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน จากนั้นจึงได้ค้นคว้าข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส วิสุทธิมรรคและวิมุตติมรรค ตลอดจนจากผลงานเขียนของนักวิชาการหลายๆ ท่าน ตามกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้ นำมาวิเคราะห์ประกอบกับทัศนคติของผู้วิจัย แล้วสรุปข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า เรียบเรียงนำเสนอผลของการวิจัยจนสำเร็จเป็นรูปเล่มงานวิจัยที่สมบูรณ์

ผลการวิจัย

๑. จรีต หมายถึง ความประพฤติ อุปนิสัย หรือพื้นเพแห่งจิตของบุคคลซึ่งมีความปกติประพฤติหนักไปใน

ทางด้านใดด้านหนึ่ง ซึ่งมีปกติแตกต่างกันไป ๖ ประการ ได้แก่

๑) รากจริต ผู้มีรากะเป็นความประพฤติดีกติ ประพฤติหนักไปในอารมณ์ด้วยความกำหนัดรักสวรั้งาม

๒) โทสจริต ผู้มีโทสะเป็นความประพฤติดีกติ ประพฤติหนักไปในอารมณ์ด้วยความประทุษร้าย

๓) โมหจริต ผู้มีโมหะเป็นความประพฤติดีกติ ประพฤติหนักไปในอารมณ์ด้วยความเขลา หลงมกมาย

๔) สัทธาจริต ผู้มีศรัทธาเป็นความประพฤติดีกติ ประพฤติหนักไปในอารมณ์ด้วยความน้อมใจเชื่อโดยง่าย

๕) พุทธิจริต หรือ ญาณจริต ผู้มีความรู้เป็นความประพฤติดีกติ ประพฤติหนักไปในอารมณ์ด้วยความรู้ คิดพิจารณา หรือประพฤติดีกติโดยความรู้ เพื่อความรู้

๖) วิตกจริต ผู้มีวิตกเป็นความประพฤติดีกติ ประพฤติหนักไปในอารมณ์ด้วยความตรึก ด้วยความวิตกกังวล (มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕: ขุ.ม.หา. ๕/๒/๓๘๖)

นอกจากนี้พบว่า ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์วิมุตติมรรค ได้กล่าวถึงลักษณะเด่นของบุคคลแต่ละจริตให้เป็นที่สังเกต ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

ในคัมภีร์วิมุตติมรรคกล่าวว่า บุคคลรากจริตและศรัทธาจริตมีความคล้ายคลึงกันเพราะลักษณะ ๓ ประการคือ ความยึดมั่น การเฝ้าหาความดี และความไม่ผลักไส กล่าวคือ รากะประสงคสังสนองต้นหา ศรัทธาประสงคสังที่ติ,

รากะแสวงหาวัตถุตาม ศรัทธาแสวงหาสิ่งที่ดีทางศีลธรรม, รากะมีลักษณะไม่สละสิ่งที่เลว ศรัทธามีลักษณะไม่สละสิ่งที่ดี จึงจัดให้รากะจิตอยู่กลุ่มเดียวกับสัทธาจริต บุคคลโทสจริตและพุทธิจริตมีความคล้ายคลึงกันเพราะลักษณะ ๓ ประการคือ ความไม่ยึดมั่น การเฝ้าหาความผิดพลาด และการผลักไส กล่าวคือบุคคลโทสจริตไม่ยึดติดสิ่งที่ดีเช่นเดียวกับบุคคลพุทธิจริตไม่ยึดติดสิ่งที่เลว บุคคลโทสจริตมักหาจุดผิดพลาดเหมือนกับบุคคลพุทธิจริตที่มักหาโทษของความประพฤติดีกติ บุคคลโทสจริตผลักไสผู้อื่นเหมือนกับบุคคลพุทธิจริตที่ผลักไสความยอมตาม ดังนั้น จึงจัดให้โทสจริตอยู่กลุ่มเดียวกับพุทธิจริตเพราะคล้ายคลึงกัน สำหรับบุคคลโมหจริตและวิตกจริตก็มีความคล้ายคลึงกันเพราะลักษณะ ๒ ประการคือความไม่มั่นคงและความเคลื่อนไหว กล่าวคือ บุคคลโมหจริตไม่สงบเพราะถูกรบกวนเหมือนกับวิตกจริตไม่สงบเพราะคิดฟุ้งซ่านไปหลายทิศทาง บุคคลโมหะเคลื่อนไหวไม่รู้ทางไปเหมือนวิตกจริตเคลื่อนไหว เพราะไม่เอาจริงเอาจัง ดังนั้นจึงจัดให้โมหจริตอยู่ในกลุ่มเดียวกับวิตกจริตเพราะคล้ายคลึงกันและได้กล่าวถึงลักษณะเด่นของคนแต่ละกลุ่มจิตว่ามี ๗ ประการคือ (๑) ลักษณะการมองดูรูป (๒) กิเลส (๓) ลักษณะการเดิน (๔) ลักษณะการนั่งห่ม (๕) ลักษณะการบริโภคน้ำ (๖) การงานและ (๗) การนอนหลับ ซึ่งสามารถสรุปเปรียบเทียบตามตารางต่อไป (พระอุปัชฌาย์เสนาะ, ๒๕๔๑: ๕๖-๖๑)

ตารางที่ ๑ ตารางแสดงลักษณะเด่นของคนแต่ละจริตที่ปรากฏในคัมภีร์วิมุตติมรรค

ลักษณะเด่น	ราคจริต/ศรัทธาจริต	โทสจริต/พทุธิจริต	โมหจริต/วิตกจริต
การมองดูรูป	มองนาน/หาข้อดี	มองไม่นาน/เห็นข้อเสีย	คล้อยตามคนอื่น
กิเลส	ริษยา มานะ มายาสาโลย มักมาก	โกรธ พยาบาท มักจะ ตระหนี่ อุปนาหะ	ถิ่นมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา โมหะ
การเดิน	ยกเท้าเร็ว ก้าวสม่ำเสมอ สง่างาม	ยกขากระตุก เหยียบลง ผลุนผลัน กระแทกสั่น	ยกเท้าขึ้นและลงปิดไป ปิดมา
การนั่งห่ม	ไม่ใช้ของเก่าหรือขาดไม่ ห้อยร่มรามา นวดูชม	นั่งห่มรวดเร็ว ไม่เรียบร้อย ไม่นวดูชม	นั่งห่มเชื่องช้า ไม่เรียบร้อย ไม่นวดูชม
การบริโภค	เรียบร้อยพอใจในรสแม้ ไม่อร่อย	ไม่เรียบร้อย คำโต ถ้าไม่ อร่อยจะไม่พอใจ	ไม่เรียบร้อย คำเล็ก เลอะเทอะไม่สำรวม
การงาน (ปิดกวาด)	จับไม้กวาดพอดี ไม่ รีดร้อน กวาดสะอาด เรียบร้อย	เร่งรีบ รวดเร็ว กวาด เสียงดัง สะอาด แต่ไม่ เรียบร้อยสม่ำเสมอ	กวาดเชื่องช้า ไม่สะอาด ไม่เรียบร้อยสม่ำเสมอ
การนอน	เตรียมที่นอนเรียบร้อย ค่อยๆ เอนกายลงนอน ถ้า ถูกปลุกจะลุกทันทีและ ตอบแบบไม่เต็มใจ	เตรียมที่นอนรีบร้อนรีบ นอนเวลาหลับนานัว คิ้วขมวดถ้าถูกปลุกจะ ลุกทันทีและตอบแบบไม่ เต็มใจ	ไม่เตรียมที่นอน เรียบร้อย หลับแขน ขาถ่างถ้าถูก ปลุกจะบ่นพึมพำและใช้ เวลานานจึงตอบ

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสจารย์ อธิบายเพิ่มเติมเรื่องการจัดหมวดหมู่จริตไว้ว่า คนราคจริตมีส่วนเข้ากันได้กับคนศรัทธาจริต คือ ในสมัยที่กุศลจิตเกิดขึ้น สำหรับคนราคจริตนั้น ศรัทธามีกำลังมาก เพราะศรัทธามีคุณลักษณะใกล้เคียงกับราคะ โดยในฝ่ายอกุศล ราคะย่อมทำให้เยื่อใยติดใจในอารมณ์ ไม่ห่อเหี่ยว ฉันทะ ในฝ่ายกุศล ศรัทธาก็ทำให้เยื่อใยติดใจในอารมณ์ ไม่ห่อเหี่ยว ฉันทะนั้น ราคะย่อมแสวงหาวัตถุทาง ฉันทะ ศรัทธาก็ย่อมแสวงหา

คุณ มีศีลเป็นต้น ฉันทะนั้น และราคะย่อมไม่ละวางซึ่งสิ่งไม่เป็นประโยชน์ ฉันทะ ศรัทธาก็ไม่ละวางซึ่งสิ่งที่เป็นประโยชน์ ฉันทะนั้น คนโทสจริตมีส่วนเข้ากันได้กับคนพทุธิจริต คือ ในสมัยที่กุศลจิตเกิดขึ้น สำหรับคนโทสจริตนั้น ปัญญามีกำลังมาก เพราะปัญญามีคุณสมบัติใกล้เคียงกับโทสะ โดยในฝ่ายอกุศล โทสะไม่เยื่อใย ไม่ติดอารมณ์ ฉันทะ ในฝ่ายกุศล ปัญญาที่ไม่เยื่อใย ไม่ติดอารมณ์ ฉันทะนั้น โทสะย่อมแสวงหาแต่โทษ แม้ที่ไม่มีจริง ฉันทะ ปัญญาก็ย่อมแสวงหาแต่โทษ

ที่มีจริง ฉะนั้น และโทสย่อมเป็นไปโดยอาการหลักเว้นสัตว์ ฉนใด ปัญญาที่ย่อมเป็นไปโดยอาการหลักเว้นสังขาร ฉนนั้น โมหจริตบุคคลมีส่วนเข้ากันได้กับวิตกจริตบุคคล คือ เมื่อโมหจริตบุคคลเพียรพยายามเพื่อทำให้กุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นนั้น วิตกผู้ทำอันตราย่อมชิงเกิดขึ้นเสียโดยมาก ทั้งนี้เพราะวิตกมีลักษณะใกล้เคียงกับโมหะ โดยโมหะเป็นสภาพไม่ตั้งมั่น เพราะเลื่อนกลาตไปในอารมณ์ ฉนใด

วิตกก็เป็นสภาพไม่ตั้งมั่น เพราะตรึงนึกไปโดยอาการต่างๆ ฉนนั้น และโมหะเป็นสภาพหวั่นไหว เพราะไม่หยั่งลงมั่น ในอารมณ์ ฉนใด วิตกก็เป็นสภาพหวั่นไหวเพราะกำหนดอารมณ์รวดเร็ว ฉนนั้น (พระพุทธโฆสาจารย์, ๒๕๕๑: ๑๖๘) และได้กล่าวถึงลักษณะเด่นของคนแต่ละกลุ่มจริตว่ามีลักษณะเด่นที่พึงสังเกตได้ดังนี้คือ (พระพุทธโฆสาจารย์, ๒๕๕๑: ๑๗๓-๑๗๗)

ตารางที่ ๒ ตารางแสดงคุณสมบัติเฉพาะของคนแต่ละจริตที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

ลักษณะเด่น	ราคะจริต/ศรัทธาจริต	โทสะจริต/พุทธิจริต	โมหะจริต/วิตกจริต
ลักษณะการเดิน	เดินเรียบร้อย วางเท้า สม่ำเสมอ รอยเท้าเว้า กลาง	เดินเหมือนเอาปลายเท้า ขุดดินไป เดินเร็ว รอยเท้า จิกปลายลง	เดินส่ายยกและวางเหมือน คนสะดุ้งตกใจรอยเท้า หนักทางสั้น
ลักษณะการยืนและ การนั่ง	มือการหวนตา น้า เลื่อมใส	มือการแข่งกระด้าง	มือการซุ่มซำม
การทำงานทั่วไป	ทำอย่างละเอียดลออ เรียบร้อย สม่ำเสมอตั้งใจ	ทำอย่างเคร่งเครียด เข้มแข็ง แต่ไม่สม่ำเสมอ	มักทำไม่ละเอียดลออ งุ่มง่าม ไม่สม่ำเสมอ และ ไม่มีกฎเกณฑ์
รสชาติที่พึงใจเมื่อ บริโภค	ชอบอาหารที่มีรสหวานจัด	ชอบอาหารที่ไม่ประณีต มีรสเปรี้ยว	ไม่ชอบรสอะไรที่แน่นอน
อภิสลธรรมสำหรับ ราคะจริต โทสะจริต และโมหะจริต	เสสสรัง โอ้อวด ถือตัว ปรารถนาลามก มากมาก ไม่สันโดษ แง่งอน มี เล่ห์เหลี่ยม	ความโกรธ ความผูกโกรธ ความลบหลู่ความดีเสมอ ความริษยา ความตระหนี่	หดหู่ เชื่องซึม ความ ฟุ้งซ่าน ไร้ความสนใจ ความ สงสัย ความยึดถือมั่นด้วย สำคัญผิด ความไม่ปล่อย วาง

ตารางที่ ๒ ตารางแสดงคุณสมบัติเฉพาะของคนแต่ละจริตที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค (ต่อ)

ลักษณะเด่น	ราคะจริต/ศรัทธาจริต	โทสะจริต/พหุธิจริต	โมหะจริต/วิตกจริต
กุศลธรรมสำหรับคน ศรัทธาจริต พหุธิจริต อกุศลธรรมสำหรับ วิตกจริต	ความเสียสละเด็ดขาด ความใคร่เห็นพระอริยเจ้า ทั้งหลาย ความใคร่ฟัง พระสัทธรรม ความมาก ไปด้วยปราโมทย์ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยาท ความเลื่อมใส	เป็นผู้ว่าง่าย มีมิตรดี รู้จัก ประมาณในการบริโภค ความมีสติสัมปชัญญะ ความหมั่นประกอบ ความเพียรโดยแยบคาย ความสังเวช	มากไปด้วยการพูด ยินดี ในหมู่คณะ ไม่ยินดีใน การภาวนา มีการงานไม่ แน่นนอน กลางคืนเป็นคว้น กลางวันเป็นไฟ ความคิด พล่าน

นอกจากนี้พระพุทธองค์ยังได้ตรัสแนะนำธรรมที่
เหมาะกับบุคคลจริตต่างๆ อันเป็นอุปายที่ดีต่อการปฏิบัติ
ธรรมดังนี้ “ย่อมตรัสสอสุกขาแก่บุคคลราคะจริต ตรัสการ
เจริญเมตตาแก่บุคคลโทสะจริต ย่อมทรงแนะนำบุคคล
โมหะจริตให้ดำรงอยู่ในการเล่าเรียน การไต่ถาม การฟัง
ธรรมตามกาล การสนทนาธรรมตามกาล การอยู่ร่วมกับ
ครู ย่อมตรัสอานาปานสติแก่บุคคลวิตกจริต ตรัสบอกนิมิต
ที่น่าเลื่อมใสความตรัสรู้ชอบของพระพุทธเจ้า ความเป็น

ธรรมดีแห่งพระธรรม การปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ และ
ศีลของตนแก่บุคคลศรัทธาจริต ย่อมตรัสนิมิตแห่งวิปัสสนา
มือาการไม่เที่ยง มือาการเป็นทุกข์มือาการเป็นอนัตตาแก่
บุคคลญาณจริต” (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๖/๔๓๐, ขุ.จ. (ไทย)
๓๐/๘๕/๓๐๔) และ ในคัมภีร์วิมุตติมรรคและในคัมภีร์
วิสุทธิมรรค ได้กล่าวถึงกรรมฐานที่เหมาะสมกับบุคคลจริต
ต่างๆ ไว้ ซึ่งจะนำมาศึกษาเปรียบเทียบกันได้ดังตารางนี้

ตารางที่ ๓ กรรณฐานที่เหมาะสมกับจริต แยกตามคัมภีร์ที่กล่าวอ้างไว้

จริต	พระไตรปิฎก	วิมุตติมรรค	วิสุทธิมรรค
ราคะจริต	อสุภกรรณฐาน	อสุภสัญญา ๑๐ และ กายคตาสติ ไม่ควรเจริญ อัปปมัญญา ๔	อสุภสัญญา ๑๐ และ กายคตาสติ
โทสะจริต	เมตตา	ผู้มีอินทรีย์อ่อนควรเจริญ อัปปมัญญา ๔ หรือ วชิณณกลิน ผู้มีอินทรีย์แก่ ควรฝึกอรูปกรรณฐาน แต่ ไม่ควรเจริญอสุภสัญญา ๑๐	พรหมวิหาร ๔ และ วชิณณกลิน ๔
โมหะจริต	การเรียนรู้ ไต่ถาม ฟังธรรม ตามกาล การสนทนาธรรม ตามกาล การอยู่ร่วมกับครู	การศึกษา พระธรรม ฟังธรรมตาม กาล ควรอยู่กับอาจารย์ (หากมีปัญหาแล้ว) ควร เจริญมรณสติ และจตุธาตุ ววัฏฐาน	อานาปานสติ
สัทธาจริต	อนุสสติ ๔ พุธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ ศีลานุสสติ	อนุสสติ ๖ เพิ่ม จาคานุสสติ และ เทเวदानุสสติ	อนุสสติ ๖ เพิ่ม จาคานุส สติ และเทเวदानุสสติ
ญาณจริต/พุทธิจริต	นิมิตแห่งวิปัสสนามีอาการ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์เป็น อนัตตา	จตุธาตุววัฏฐาน อาหาระ ปฏิกุศลสัญญา มรณสติ และ อุปमानุสสติ	จตุธาตุววัฏฐาน อาหาระ ปฏิกุศลสัญญา มรณสติ และอุปमानุสสติ
วิตกจริต	อานาปานสติ	อานาปานสติ	อานาปานสติ

๒. อุบายวิธีในการแสดงธรรมของ พระพุทธเจ้า

อุบายวิธี คือ กลวิธี หรือ วิธีการ ในที่นี้ อุบายวิธีในการแสดงธรรม หมายถึงวิธีการอันชาญฉลาด หรืออุบายที่ฉลาด เพื่อที่จะแสดงธรรมแล้วก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังด้วยประการสำคัญ

จุดมุ่งหมายในการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า คือ

๑) เพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็นเท่าที่จำเป็นเพื่อการดับทุกข์สำหรับผู้ฟังนั้น ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสเปรียบเทียบธรรมะที่พระพุทธองค์ทรงรู้เหมือนกับใบไม้ในป่า แต่ธรรมะที่พระพุทธองค์ตรัสสอนนั้น เปรียบเท่าใบไม้ในกำมือพระพุทธองค์ตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลายสิ่งที่เรารู้แล้วแต่ไม่ได้บอกเธอมีมาก เพราะเหตุใดเราจึงมิได้บอก เพราะสิ่งนี้ไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่จุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อความคลายกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อดับทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน เพราะเหตุนี้เราจึงมิได้บอก ส่วนสิ่งที่เรากล่าวคือ นีทุกข์ นีเหตุแห่งทุกข์ นีความดับทุกข์ นีทางเดินให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ เหตุที่เราบอกเพราะ สิ่งนี้มีประโยชน์ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อดับทุกข์ เพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพานเพราะเหตุนี้ เธอทั้งหลายพึงทำความเข้าใจเพื่อความรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นีทุกข์ นีเหตุแห่งทุกข์ นีความดับทุกข์ นีทางเดินให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ (ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓)

๒) เพื่อให้ผู้ฟังรู้เหตุผลสามารถตริตrongตามเห็นจริงได้ด้วยตนเองดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย แม้ว่าภิกษุจะพึงจับชายสังฆาฏิของเรา ติดตามรอยเท้าเราไปข้างหลัง แต่ภิกษุนั้นยังมีความละโมภ กำหนดยึดมั่นถืออย่างแรงกล้าในกาม มีจิตพยาบาท

คิดประทุษร้าย หลงลืมสติไม่รู้ตัว มีจิตไม่ตั้งมั่น กระสับกระส่าย ไม่สำรวมอินทรีย์ แท้จริงแล้ว ภิกษุนั้นก็ยังได้ชื่อว่า อยู่ห่างไกลเรา เราก็ห่างไกลจากภิกษุนั้น นั่นเป็นเพราะภิกษุนั้นยังไม่เห็นธรรม เมื่อไม่เห็นธรรมชื่อว่าไม่เห็นเรา ภิกษุทั้งหลาย แม้ถ้าภิกษุอยู่ห่างไกลเราถึง ๑๐๐ โยชน์ แต่ภิกษุนั้นไม่มีความละโมภ ไม่กำหนดยึดมั่นถืออย่างแรงกล้าในกาม มีจิตไม่พยาบาท ไม่คิดประทุษร้าย มีสติมั่น มีความรู้สึกตัว มีจิตตั้งมั่นแน่วแน่ สำรวมอินทรีย์ แท้จริงแล้ว ภิกษุนั้นก็ชื่อว่าอยู่ใกล้ตัวเรา เราก็คืออยู่ใกล้ภิกษุนั้น นั่นเป็นเพราะภิกษุนั้นเห็นธรรม แม้เห็นธรรม ชื่อว่าเห็นเรา (ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๙๒/๔๖๕)

๓) ทรงแสดงธรรมเป็นมัทศจรรย์ สามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควรแก่กำลังของตน

อุบายวิธีในการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า สรุปได้ดังนี้

๑. ทรงใช้ทสพลญาณ พระองค์ทรงบำเพ็ญ

พุทธกิจในตอนเช้า คือ เวลาก่อนสว่างทรงตรวจดูสัตว์โลกที่สามารถบรรลุธรรมอันควรจะเสด็จไปโปรด เช่น มัญญกณทลิมาณพ ชาวเมืองสาวัตถี เมื่ออายุ ๑๖ ปี ได้ล้มป่วยหนักด้วยโรคผอมเหลืองจนใกล้ถึงแก่กรรม วันนั้นพระพุทธเจ้าเสด็จออกจากพระมหากรุณาสมบัติ ทรงเล็งดูโลกด้วยพุทธจักขุ (ทสพลญาณ) ทรงทราบอริยาถัยของมัญญกณทลิมาณพแล้ว จึงเสด็จไปโปรด ทรงเปล่งพระรัศมีเข้าไปทำให้เขาเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า จนถึงแก่กรรม ในที่สุดแล้วก็ได้ไปบังเกิดในเทวโลก (ขุ.ธ.อ. ๑/๓๒-๓๔) ทั้งนี้เพราะมัญญกณทลิมีความเลื่อมใสศรัทธาอย่างแรงกล้าในพระพุทธองค์ (ขุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๑๙๙-๒๐๐/๑๙๙-๒๐๐) จัดเป็นผู้มีศรัทธาจริง

๒. ทรงใช้โกศล ๓ พระองค์ทรงมีความฉลาดใน

โกศล ๓ คือ (๑) อายโกศล ความฉลาดในความเจริญ (๒) อปายโกศล ความฉลาดในความเสื่อม และ (๓) อุปายโกศล

ความฉลาดในอุบายแห่งความเจริญและความเสื่อม ดังนั้น จึงทรงนำมาใช้เป็นอุบายวิธีในการแสดงธรรมต่างๆ ได้เป็นอย่างดีกล่าวคือ พระพุทธองค์ตรัสสอนทางแห่งความเสื่อม เช่น อบายมุข สอนทางแห่งความเจริญเช่น บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ และตรัสสอนอุบายวิธีแห่งความเจริญเสมอ

๓. ทรงใช้เทศนาวิธี ๔ พระองค์ทรงมีพุทธลีลา ในการสอนหรือเทศนาวิธีที่ดี (ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙๘/๑๖๑) คือ **(๑) สันตัสสนา** ชี้แจงให้เห็นชัด คือจะสอนอะไร ก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังจงมื่อไปดูให้เห็น กับตา **(๒) สมาทปนา** ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรนำไปปฏิบัติ ก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมรับ อายกลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ **(๓) สมุตเตชนา** เราใจให้อาหาญแก่กล้า คือปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จลงได้ สู้งาน ไม่หวั่นระย่อ ไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยาก **(๔) สัมปหังสนา** ปลอบประโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือบำรุงจิตให้เข้มแข็งเบิกบาน โดยชี้ให้เห็นผลดีคือคุณประโยชน์ที่จะได้รับ หรือความก้าวหน้าในผลสำเร็จอื่นๆ ขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวัง ร่าเริง เบิกบานใจ

รูปแบบลักษณะต่างๆ ของอุบายวิธีที่พระพุทธองค์ ทรงใช้เทศนาวิธีในการสอนมีหลายแบบ ดังนี้

๑. การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบ ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ดังเช่น เรื่องที่พราหมณ์ทะเลาะกันด้วยยึดความเห็นของตนเท่านั้นว่า ถูก พระพุทธเจ้าตรัสว่า ผู้ที่รู้เห็นอะไรแจ่มชัดแล้ว ไม่กลัวที่จะทะเลาะกัน จดดาบอดค้ำข้าง แล้วเล่าเรื่องคนดาบอดให้ฟังว่า คนดาบอดที่กล้าหัวข้างกราบพูลว่า ข้างรูปร่างเหมือนหม้อ ที่กล้าหูข้างพูลว่า เหมือนกระดิ่ง ที่กล้าข้างข้างกราบพูลว่า เหมือนลูกศร ที่กล้าวงข้างกราบพูลว่า เหมือน

งอนไถ ที่กล้าตัวข้างกราบพูลว่า เหมือนนางข้าว ที่กล้าเท้าข้างกราบพูลว่าเหมือนเสา ที่กล้าหลังข้างกราบพูลว่าเหมือนแผ่นหิน ที่กล้าโคนหางข้างกราบพูลว่าเหมือนสาก ที่กล้าปลายหางกราบพูลว่าเหมือนไม้กวาด เป็นต้น (ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๕๔/๒๘๙-๒๙๔)

๒. การเปรียบเทียบกับอุปมา ทำให้เรื่องตลกซึ้งเข้าใจยากปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้น เช่น ตรัสสอนราหุลว่า ราหุลเห็นน้ำที่เราเหลียวไว้ในภาชนะหนึ่งใหม่ ราหุลตอบว่าเห็นพระเจ้าข้า ตรัสต่อไปว่า ดูก่อนราหุล คนที่พูดเท็จทั้งที่รู้ มีความดีเหลืออยู่น้อย ดุจน้ำในภาชนะนี้แหละ (ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๘/๑๑๓) หรือที่พระองค์แสดงธรรมเปรียบเทียบการปฏิบัติธรรมเหมือนการตีพิมพ์ที่ซึ่งสายพินดึงหรือ หย่อนเกินไปย่อมไม่ไพเราะ แต่ถ้าซึ่งพอเหมาะก็จะมีเสียงไพเราะ การปฏิบัติธรรมอุปมาดังสายพินนี้ พระโสณโกฬิวิสะเข้าใจและเริ่มทำความเพียรให้พอดี ปรับอินทรีย์ให้สม่ำเสมอ ไม่นานนักท่านก็ได้บรรลุอรหัตตผล (วิ.ม.หา. (ไทย) ๕/๒๔๓/๗-๘)

๓. การใช้อุปกรณ์หรือสื่อในการแสดงธรรม พระองค์ทรงใช้สื่อทุกอย่างที่อยู่ใกล้ตัวมาแสดง เช่น ขณะเดินไปในป่าแห่งหนึ่ง มีพระสงฆ์หมู่ใหญ่ตามเสด็จ พระองค์ทรงหยิบใบไม้ขึ้นมาทำหนึ่งตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า เห็นใบไม้ในมือตาคัดไหม เห็นพระเจ้าข้า พระสงฆ์ตอบพร้อมกัน หรือทรงแสดงนางอัปสรแก่พระนันทะ หรือแสดงฤทธิ์แก่เหล่าชฎิล เป็นต้น นี่คือการใช้สื่อที่ใกล้ตัวสอน

๔. การทำเป็นตัวอย่าง หรือสาธิตให้ดู วิธีแสดงที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะเกี่ยวกับจริยธรรม คือการทำเป็นตัวอย่าง เช่น ทรงพยาบาลภิกษุไข้และตรัสสอนหนึ่งว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีบิดามารดา ผู้ใดเล่าจะพยาบาลพวกเธอ ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลตนเอง ใครเล่าจักพยาบาลผู้ใดจะพึงอุปฐากเรา ขอให้ผู้นั้นพยาบาลภิกษุอาพาธเถิด (วิ.ม.หา. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๓๙-๒๔๐)

๕. การเล่นเกม เล่นคำและใช้คำในความหมายใหม่ ซึ่งเป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ เช่น กรณีของเวรัญพราหมณ์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระองค์ก็เป็นชาวนาเหมือนกัน โดยมีศรัทธาเป็นพืช มีความเพียรเป็นฝน มีปัญญาเป็นแอกและไถ มีhiriเป็นงอนไถ มีใจเป็นเชือก มีสติเป็นพาลและประดัก มีการสำรวมกายวาจาใจ ดายพญาด้วยคำสัตย์ มีโสรัจจะช่วยให้การทำงานสำเร็จ และผลของการทำนาคือ อมตะ (ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๗/๒๘๓-๒๘๕)

๖. อุบายวิธีการเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล การเลือกคนเป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ การเริ่มต้นที่บุคคลซึ่งเป็นประมุขหรือหัวหน้าของชุมชนนั้นๆ เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเช่นครั้งตรัสรู้แล้วก็เลือกที่จะโปรดปัญจวัคคีย์ก่อน เพราะทรงเห็นว่าพวกเขามีพื้นฐานความศรัทธาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ง่ายต่อการทำความเข้าใจคำสอนของพระองค์ และต่อมาก็สอนชายหนุ่มที่ชื่อว่ายสกุบุตร ซึ่งเป็นบุตรของเศรษฐีและผู้นำของชายหนุ่มในชุมชนนั้น เพราะพระองค์ทรงเล็งเห็นว่าปัญจวัคคีย์และยสกุบุตรนี้ จะเป็นสาวกที่จะช่วยในการเผยแผ่คำสอนได้มากขึ้นเมื่อเสด็จเข้าแคว้นมคธก็ได้โปรดขุททิล ๓ พี่น้องพร้อมบริวารทั้งพัน เริ่มต้นด้วยขุททิลคนที่เป็นพี่ก่อน แล้วนำขุททิลเหล่านี้ผู้กลายเป็นพระสาวกแล้วเข้าสู่นครราชคฤห์ ประกาศธรรม ณ พระนครนั้น หลังจากนั้นก็ได้พระราชาเป็นสาวก นี่เป็นการแสดงให้เห็นถึงหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระองค์ ด้วยพระปรีชาญาณอย่างแท้จริง เพราะพระองค์ทรงรู้จักเลือก ที่จะหาแกนนำในการเผยแผ่ธรรมของพระองค์ จากบุคคลที่เป็นหัวหน้าในชุมชนนั้นๆ

๗. การรู้จักจังหวะและโอกาส พระพุทธองค์รู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ในการสอนธรรมะอย่างได้ผลทรงแสดงให้เห็นถึงพุทธวิธีในการสอนที่พระองค์ทรงปฏิบัติต่อบุคคลระดับต่างๆ ได้ดี การสอนแบบ

นี้พระองค์จะทรงดำรงถึงความเหมาะสม ความพร้อมของผู้ที่จะรับฟัง ตลอดจนถึงเหตุการณ์ที่เห็นว่าเหมาะสม ในการที่จะแสดงธรรมหรือบัญญัติข้อปฏิบัติต่างๆ เช่น กรณีของการบัญญัติพระวินัยแต่ละข้อ พระองค์ก็จะต้องมีมูลเหตุของความผิดที่เกิดขึ้นเสียก่อน แล้วจึงสอนโทษที่เกิดจากการล่วงละเมิด หลังจากนั้นก็จะบัญญัติสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติหรือที่ควรปฏิบัติ ซึ่งต่อมาเรียกว่าพระวินัย เช่น กรณีของพระสุทินที่ต้องอาบัติปาราชิก ด้วยการเสพเมถุนธรรมกับอดีตภรรยาของตน ต่อมาพระองค์ก็ได้ทรงบัญญัติ ในเรื่องความผิดที่ประพฤติแล้วขาดจากความเป็นพระข้อที่ ๑ อีกกรณีหนึ่งที่แสดงถึงการรู้จักใช้จังหวะและโอกาสของพระพุทธองค์ก็คือ ในเรื่องของการสังคายนา เมื่อครั้งยังทรงพระชนม์มียุมีภิกษุหลายรูปเข้าไปทูลแสดงความประสงค์ให้พระองค์ทำสังคายนา แต่กาลเวลายังไม่สมควรจึงตรัสห้ามเสีย แต่เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นต่อลัทธิอื่นๆ ที่มีการแตกแยก เพราะครูอาจารย์สิ้นไป และทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้ว โดยการอ้างตัวอย่างจากลัทธิต่างๆ และเหตุปัจจัยที่เหมาะสม จึงมีมติให้ภิกษุได้ทำสังคายนา โดยทรงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพระธรรมวินัย และได้ทรงมอบหมายให้ภิกษุมิพระสารีบุตร เป็นต้น ได้ทำการสังคายนาในโอกาสที่เหมาะสม

๘. ความยืดหยุ่นในการใช้อุบายวิธี ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เราย่อมฝึกบุคคลด้วยวิธีละมุนละไมบ้าง ด้วยวิธีรุนแรงบ้าง ด้วยวิธีที่ทั้งละมุนละไมและทั้งรุนแรงปนกันไปบ้าง และถ้าฝึกไม่ได้ก็ฆ่าเสีย”(อง.จตุก. (ไทย) ๒๖/๑๑๑/๑๖๙) ซึ่งในกรณีการฆ่าของพระองค์นั้นเป็นการฆ่าในอริยวินัย หมายถึงการไม่เอาใจใส่ต่อบุคคลที่ไม่มีความสนใจในธรรมจึงฆ่าเสีย คือปล่อยให้หลงไปสู่หนทางที่ไม่ดี เพราะสาเหตุจากการไม่สนใจของบุคคลนั้น วิธีสอนนี้เป็น การแสดงถึงการรู้จักผ่อนหนักผ่อนเบาของพระพุทธองค์ในการใช้วิธีสอนบุคคลในระดับต่างๆ

๙. การลงโทษและการให้รางวัล การลงโทษในที่นี้คือ การลงโทษซึ่งมีบทบัญญัติความประพฤติอยู่แล้ว

ทั้งในทางธรรมและวินัย การให้รางวัลคือการแสดงธรรม ไม่กระทบกระทั่ง ไม่รุกรานใคร แต่เป็นการกล่าวสรรเสริญ ในการกระทำที่ถูกต้อง และถือว่าเป็นตัวอย่างแก่ผู้อื่นด้วย ในเรื่องของการลงโทษ เช่น การลงพรหมทัณฑ์ต่อพระฉันนะ ซึ่งมีความเยือกหยิ่งว่าตนเองเป็นผู้อุปฐากพระพุทธเจ้า ในสมัยที่ยังทรงพระเยาว์จนกระทั่งออกบวช เป็นเหตุให้พระฉันนะไม่ยอมปฏิบัติตามคำสั่งสอนของครูอาจารย์ ด้วยเหตุนี้เพื่อให้พระฉันนะรู้จักสำนึกในการกระทำของตนเอง พระพุทธเจ้าจึงตรัสให้มีการลงพรหมทัณฑ์ด้วยการไม่ให้ผู้ใดพูดคุย หรือกล่าวตักเตือนอะไรเลยแก่พระฉันนะ โดยตรัสกับพระอานนท์ก่อนที่จะเสด็จปรินิพพานว่า “อานนท์ เมื่อเราล่วงไป สงฆ์พึงลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุฉันนะ ด้วยการที่ว่า แม้ภิกษุฉันนะจะพึงพูดได้ตามต้องการ แต่ภิกษุไม่พึงว่ากล่าวตักเตือนพร่ำสอนเธอ”(ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๕) ส่วนการให้รางวัลของพระพุทธองค์นั้นที่ปรากฏเด่นชัดก็คือ การตรัสยกย่องในความเป็นเลิศในด้านต่างๆ ที่เรียกว่าเป็น “เอตทัคคะ” เช่นกรณียกย่องพระสารีบุตรว่ามีความเป็นเลิศในด้านผู้มีปัญญามาก มีความเข้าใจธรรมแห่งธรรมที่ละเอียดลึกซึ้งได้ โดยเปรียบพระสารีบุตรเหมือนเสนาบดีที่มีความรอบรู้ได้อย่างสูงสุด ถึงแม้ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงใช้การชมเชยกย่องบ้าง ก็เป็นไปในรูปการยอมรับคุณความดีของผู้นั้น เป็นการกล่าวชมโดยธรรมให้เขามั่นใจในการทำความดีของตน แต่ไม่ให้เกิดเป็นการเปรียบเทียบกับคนอื่นลง บางทีทรงยกย่องเพื่อให้ถือเป็นตัวอย่างหรือเพื่อแก้ความเข้าใจผิด ให้ตั้งทัศนคติที่ถูกต้อง

๑๐. อุบายวิธีการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั้งต่างคราวย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สิ้นสุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมต้องอาศัยปัญญา คือ ความสามารถในการประยุกต์หลักการ วิธีการ และเทคนิควิธีการต่างๆ มาใช้ให้เหมาะสมเป็นเรื่องราวเฉพาะคราวไป (เสฐียรพงษ์วรรณปก, ๒๕๔๐:

๕๕-๖๐) เช่นกรณีของครอบครัวพราหมณ์ที่อยู่ในเมืองราชคฤห์ ฝ่ายสามีนับถือศาสนาพราหมณ์แต่ภรรยานับถือพระพุทธศาสนา และภรรยาก็สรรเสริญแต่พระพุทธคุณอยู่ตลอดเวลา จนสามีไม่พอใจ คอยพูดว่าร้ายพระพุทธเจ้าต่างๆ นานา จนกระทั่งอยู่มาวันหนึ่งภรรยาทำอาหารหล่นแล้วเปล่งอุทานด้วยคำพูดที่แสดงออกถึงความเคารพต่อพระพุทธเจ้า พราหมณ์เกิดความไม่พอใจยิ่งนัก จึงไปเพื่อที่จะเอาชนะด้วยการถามให้พระพุทธเจ้าจนปัญญาในการตอบปัญหาว่า “บุคคลก่การจัดอะไรได้จึงอยู่เป็นสุข ก่การจัดอะไรได้จึงไม่เศร้าโศก ข้าแต่พระโคตม พระองค์ทรงพอพระทัยการก่จัดธรรมอย่างหนึ่งคืออะไร” พระพุทธเจ้าทรงใช้กลวิธีแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าด้วยการตรัสตอบว่า “บุคคลก่จัดความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ก่จัดความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก พราหมณ์ พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญการก่จัดความโกรธ ซึ่งมีรากเหง้าเป็นพิษ มียอดหวาน เพราะบุคคลก่จัดความโกรธนั้นได้แล้ว จึงไม่เศร้าโศก” หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสแก้ปัญหาลบ พราหมณ์จึงเกิดความเลื่อมใสและยอมรับที่จะเป็นสาวกของพระองค์ (ส.ส. (ไทย) ๑๔/๑๘๗/๒๖๔) ซึ่งเนื้อหาในการตรัสตอบปัญหาโดยการแก้ไขปัญหาลบเฉพาะหน้ากับพราหมณ์ แสดงถึงลักษณะความเป็นบรมครูของพระพุทธองค์อย่างหาใครเปรียบได้

๔. ทรงใช้อนุพุทพิกขา จตุราริยสัง พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงแสดงธรรมโปรดคฤหัสถ์ผู้มีอภัยสามารถที่จะบรรลุธรรมพิเศษ จะทรงแสดงธรรมอนุพุทพิกขาก่อน อันประกอบด้วยเรื่องทานคือการเสียสละแบ่งปัน, เรื่องศีลคือความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม, เรื่องสวรรค์คือความสุขความเจริญและผลที่น่าปรารถนาอันเป็นส่วนดีของกาม, เรื่องโทษแห่งกามคือข้อบกพร่องของกามพร้อมทั้งผลร้ายที่สืบเนื่องมาจากกาม, อานิสงส์แห่งการออกจากกามคือ ผลดีของการไม่หมกมุ่นเพลิดเพลินติดอยู่ในกามและให้มีฉันทะที่จะแสวงหาความดีงามและความสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไป

เป็นการทำจิตให้พร้อมที่จะรับธรรมพิเศษ ดุจผ้าที่ซักฟอก สะอาดดีแล้วควรรับน้ำย้อมต่างๆ ด้วยดี ต่อจากนั้นจึงตรัส แสดงอริยสัจ ๔ เพื่อให้เข้าถึงธรรม บรรลุธรรมตามสมควร แก่บุคคล ดังเรื่องที่ทรงแสดงโปรดยสกุลบุตร มารดาบิดา และภรรยาเก่าของท่าน ในพรรษาแรกที่ทรงจำที่ป่าอิสิป ตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ซึ่งพระธรรมเทศนาที่ ทรงแสดงในลักษณะเช่นนี้ เรียก สามกัถ์สิกเทศนา (วิม. (ไทย) ๔/๒๗/๓๒) หรือเช่นที่ตรัสกับพราหมณ์กุกกัถ์ทันตะ (ที.สี. (ไทย) ๙/๓๕๔/๑๔๔)

๕. ทรงจำแนกธรรมสอนตามจรีต พระองค์ทรง จำแนกธรรมที่เหมาะสมกับจริตของบุคคลนั้นๆ เช่น รูปนันทา ภิกษุณีที่เป็นบุคคลราคะจรีตหลงใหลในรูปสวयงามพระ พุทธองค์ทรงเนรมิตหญิงที่งามดุจเทพธิดาให้เห็น แล้ว เนรมิตให้หญิงนั้นค่อยๆ แก่ชราลงไปเรื่อยๆ และในที่สุดก็ ตายกลายเป็นศพขึ้นอืด เน่าเหม็น เต็มไปด้วยหมูนอน นางได้เห็นแล้วเกิดสลดใจ ไม่นิยมในซากศพ เกิดความเบื่อ หน่ายในรูป พระองค์จึงแสดงธรรมแก่นางว่า “นันทา เธอ จงดูรูปกายที่กระสับกระส่าย ไม่สะอาด เน่าเปื่อย ไหลเข้า ไหลออกอยู่ ที่พวกคนเขลา พวกปราชญ์นัก เธอจง อบรมจิตให้เป็นสมาธิ มีอารมณ์เดียวด้วยอสุกัสนิญาณเกิด รูปนี้เป็นฉันใด รูปของเธอก็เป็นฉันนั้น รูปของเธอเป็นฉันใด รูปนี้ก็เป็นฉันนั้น เมื่อเธอพิจารณาเห็นรูปอยู่อย่างนี้ มิได้ เกียจคร้านทั้งกลางวันกลางคืนแต่นั้นก็จะเบื่อหน่าย อยู่ ด้วยปัญญาของตน” (ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๔๓/๕๓๔-๕๔๒) เมื่อนางได้พิจารณาอสุกัสนิญาณ ยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนา ด้วยการเห็นตามความเป็นจริงของกาย จึงเกิดความ เบื่อหน่าย คลายความกำหนัดยินดี และหลุดพ้นเป็น พระอรหันต์พระพุทธองค์ทรงสอนมานิตถัทธพราหมณ์ ซึ่งเป็นบุคคลโมหจรีตมีมานะสูงไม่เคารพพบนอบใครให้ มีสัมมาทิฐิและขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ทรงสอน จุนปณณกซึ่งเป็นบุคคลศรัทธาจรีตให้บรรลุอรหัตตผล ทรง

สอนโกณฑัญญะซึ่งเป็นบุคคลพุทธิจรีตให้บรรลุอรหัตตผล ทรงสอนพระเจ้าอชาตศัตรูซึ่งเป็นบุคคลวิทกจรีตให้มีสัมมา ทิฐิและประกาศตนเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็น สรณะ เป็นต้น นอกจากนี้พระพุทธองค์ยังได้ตรัสกรรมฐาน ที่เหมาะกับบุคคลในแต่ละจรีตอันเป็นอุบายที่ดี ซึ่งได้กล่าว แล้วในส่วนข้างหน้า

เมื่อพระพุทธองค์ทรงมีอุบายวิธีที่ดีไปใช้กับการ แสดงธรรมตามจรีต ๖ จึงได้รับผลเป็นอย่างดี ทำให้สามารถ บรรลุวัตถุประสงค์เพื่อตอบสนองผลการแสดงธรรมที่จะ นำไปสู่ความเจริญก้าวหน้า และประสิทธิผลของผู้ฟัง ซึ่ง มีจุดหมายคือ (๑) เพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ ควรเห็น (๒) เพื่อให้รู้เหตุผลที่ผู้ฟังสามารถตรัสรองแล้ว ตามเห็นได้ด้วยตนเอง (๓) เพื่อให้ได้รับประโยชน์จากการ ศึกษาและปฏิบัติ อันนำไปสู่เป้าหมายคือ การบรรลุมรรค ผล นิพพานในที่สุด

๓. ประยุกต์อุบายวิธีของพระพุทธเจ้าใน การแสดงธรรมตามจรีต ๖ มาใช้กับ สังคมไทยในปัจจุบัน

๑. เมื่อจะไปแสดงธรรมสั่งสอนใครหรือบุคคล กลุ่มใด ให้ศึกษาชีวประวัติ ภูมิหลังของบุคคลกลุ่มนั้น ตลอดทั้งทัศนคติ การศึกษา วัฒนธรรมประเพณี สภาพ แวดล้อมทางสังคม เวลา สถานที่ เป็นต้น เพื่อจะรู้นิสัยความ ประพฤติ พื้นฐานความรู้ ตลอดถึงวัฒนธรรมประเพณี เมื่อ รู้ข้อมูลแล้วก็นำมาวิเคราะห์ เพื่อเลือกหลักธรรมที่เหมาะสม แก่จริตของเขาเหล่านั้นผู้ฟังก็จะให้ความสนใจ เพราะมี ความรู้สึกว่าเขาได้รับฟังสิ่งที่ตนประโยชน์ต่อตัวเขา ชวน ให้เข้าไปปฏิบัติ ก่อให้เกิดผลดีต่อเขาได้เป็นอย่างดี

ตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ ปัญจวัคคีย์ ก็ทรงทราบว่าคุณลักษณะมีความเชื่อมั่นใน ลักษณะมหาบุรุษ ทุกคนต่างก็ศึกษาจบไตรเพท มีนิสัย

ขอบปฏิบัติเคร่งครัด บำเพ็ญตบะประมาณตน พระพุทธองค์ จึงทรงแสดงธรรมโปรด โดยทรงแสดงโทษของการปฏิบัติ สุดโต่ง ๒ ทาง คือ การบำเรอตนให้เป็นสุขทางกาย และการปฏิบัติตนเคร่งครัดทรมานร่างกายให้ลำบากด้วยวิธีการต่างๆ ว่าทั้งสองทางนี้ไม่ใช่หนทางบรรลุนิพพาน ไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ และพระองค์ก็เคยปฏิบัติมาแล้ว จากนั้นทรงแสดงทางสายกลางอันประกอบด้วยองค์ ๘ และอริยสัจ ๔ จนโกณฑัญญะได้บรรลุนิพพานขึ้นโศดบันและเมื่อทรงเห็นว่าอุปัชฌาย์พร้อมที่จะบรรลุนิพพานขึ้นสูง จึงทรงแสดงอนัตตลักขณสูตร ปัญจวัคคีย์ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ (ส.ช. (ไทย) ๑๓/๕๔/๕๔-๕๖)

กลุ่มขุณฺโณสามพี่น้อง ท่านเหล่านี้บวชเป็นฤๅษี บำเพ็ญตบะ บูชาไฟ นับถือไฟว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรมเกี่ยวกับไฟ แต่เป็นไฟภายในที่มีพิษร้ายแรง คือ ไฟคือราคะ ไฟคือโทสะ ไฟคือโมหะ ไฟเหล่านี้มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมากกว่าไฟภายนอกที่บูชา สามารถเผาผลาญทุกสิ่งอย่างได้ ทรงให้ดับไฟเหล่านี้เสีย ก็จะดับทุกข์ทั้งปวงได้ มีชีวิตที่เป็นสุข

ตัวอย่างอื่นๆ เช่น พระวักกิลีที่มีความใคร่ยินดีในรูปร่างกายของพระพุทธเจ้า ซึ่งจัดเป็นบุคคลราคะจริตหรือจัดว่าเป็นรูปุปปมาณิกา (ศรัทธาเลื่อมใสในรูป) พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมเรื่องขันธ ๕ ที่ตกอยู่ในอำนาจของไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่สามารถบังคับบัญชาให้เป็นไปตามปรารถนาได้ในที่สุดพระวักกิลีก็ละคลายความยึดมั่นถือมั่น บรรลุซึ่งอรหัตตผล (ส.ช. (ไทย) ๑๓/๘๗/๑๕๓-๑๖๓)

๒. ตั้งจิตประกอบด้วยเมตตาจักแสดงธรรมเพื่อประโยชน์แก่ผู้ฟังอย่างยิ่ง แล้วแสดงธรรมไปโดยลำดับจากสิ่งที่รู้เห็นได้ง่ายไปสู่สิ่งที่รู้เห็นได้ยากขึ้น ยกเหตุผลแสดงให้เข้าใจ ไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น และไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่อามิส โดยใช้หลักเทศนาวิธี ๔ คือ (๑)

ชี้แจงให้เห็นชัด คือ จะสอนอะไร ก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะ อธิบายและแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังงมมือไปดูให้เห็นกับตา (๒) **ชวนใจให้ยอมรับเอาไปปฏิบัติ** คือสิ่งใดควรนำไปปฏิบัติ ก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ (๓) **เร้าใจให้อาจหาญแก่งกล้า** คือปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้นเกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้อาจสำเร็จลงได้ สู้งานไม่หวั่นระย่อ ไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยาก (๔) **ปลอบประโลมใจให้สดชื่นร่าเริง** คือบำรุงจิตให้แจ่มชื่นเบิกบาน โดยชี้ให้เห็นผลดีคือคุณประโยชน์ที่จะได้รับ หรือความก้าวหน้าในผลสำเร็จอื่นๆ ขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวัง ร่าเริง เบิกบานใจทั้งนี้เพื่อให้เกิดประสิทธิผลต่อผู้ฟังอย่างยิ่ง

๓. ประยุกต์หลักธรรมและเทคนิคการสอนไปตามจริตหรืออาชีพของผู้ฟัง โดยใช้กุศโลบายในโกศล ๓ ดังเช่น เมื่อพบขวานาก็พูดเรื่องทำนา พบกับควาญช้างก็พูดถึงการฝึกช้าง ฝึกม้า พบกับนักบริหารก็พูดเรื่องการบริหาร พบกับนักเรียนก็พูดเรื่องการศึกษาเล่าเรียน พบกับอุบาสกอุบาสิกา ก็พูดเรื่องการศึกษาตนในทางสายกลาง เป็นต้น และเมื่อสังเกตดูท่าทีของเขาเกิดชอบใจ สนใจ ตั้งใจฟัง ก็โยนโยให้เข้าหลักธรรม สอดแทรกคุณธรรมที่ตั้งใจไว้เพื่อน้อมจิตให้เข้าถึงธรรมในที่สุด

สรุป

สรุปความได้ว่า อุบายวิธีของพระพุทธเจ้าในการแสดงธรรมตามจริต ๖ เป็นกุศโลบายที่ดีในการที่จะแสดงธรรมเพื่อมุ่งให้เกิดประโยชน์อย่างสูงแก่ผู้ฟัง โดยใช้หลักความฉลาดในโกศล ๓ แสดงธรรมด้วยดีตามหลักเทศนาวิธี ๔ ให้เหมาะสมกับจริต ๖ ของผู้ฟัง เพื่อให้ผู้ฟังได้เข้าถึงธรรม ด้วยการรับฟังธรรมด้วยความศรัทธาเลื่อมใส (ปริยัติ

ธรรม) แล้วน้อมนำไปสู่การปฏิบัติ (ปฏิบัติธรรม) จนนำผล
ดีงามมาสู่ผู้ฟัง (ปฏิเวธธรรม) เกิดประโยชน์ต่อตนเอง เกิด
ประโยชน์ต่อผู้อื่น และเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ด้วยการ
บรรลुธรรมสมควรแก่ธรรม เกิดความสุขความดีงามโดย

ถ้วนทั่วในสังคมดั่งนั้น ถ้าเราประยุกต์อุบายวิธีการสอนของ
พระพุทธองค์มาใช้ในสังคมปัจจุบัน ก็เกิดประโยชน์ต่อ
บุคคลและสังคมอย่างยิ่ง

บรรณานุกรม

- พรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พระ. ๒๕๕๓. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๙. กรุงเทพฯ: เอส.อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์.
- _____. ๒๕๕๓. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพฯ: เอส.อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์.
- _____. ๒๕๕๕. **พุทธธรรมฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๕. กรุงเทพฯ: ผลิติมม์.
- พุทธโฆสจารย์, พระ. ๒๕๕๑. **วิสุทธิมรรค**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพฯ: ธนาเพรส.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๒๕. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๙๑ เล่ม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ราชวรมุนี (ประยุทธ์ปยุตฺโต), พระ. ๒๕๒๘. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ราชวรมุนี (ประยุทธ์ปยุตฺโต), พระ. ๒๕๓๑. **เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- เสฐียรพงษ์วรรณปก. ๒๕๔๐. **พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎก**. กรุงเทพฯ: เพชรรุ่งการพิมพ์.
- อุปติสสเถระ, พระ. ๒๕๕๔. **วิมุตติมรรค**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, แปล. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.